

Rudbecks terrasser och Vasas mur

Arkeologi vid Uppsala slott

Rudbecks terrasser och Vasas mur

Arkeologi vid Uppsala slott

Arkeologisk schsktningsövervakning

L1941:2293

Fjärdningen 33:1

Uppsala kommun

Uppland

Malin Lucas

Upplandsmuseets rapporter 2024:22

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

BEARBETNING AV PLANER: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

OMSLAGSBILD: Väggmålning av Uppsala slott med terrasserna. Originalet är målat av Johan Sevenbom och finns i resideset i Nyköping.

GRANSKNING: Anna Ölund, Stiftelsen Upplandsmuseet

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© UPPLANDSMUSEET, 2024

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Historik	8
Tidigare undersökningar	11
Syfte, metod och genomförande	11
Förutsättningar	11
Undersökingsresultat	13
Trädgropar	14
Schakt för rännalar	15
Schakt för körvägar	16
Schakt för gångvägar	18
Schakt för trappa	19
Observation terrasserna	34
Fynd	34
Tolkning	35
Referenser	37
Administrativa uppgifter	38
Bilagor	39
Schakttabell	39
Kontexter	41
Fynd	41

Sammanfattning

Under hösten och vintern 2023–2024 gjorde Upplandsmuseets Avdelning för arkeologi en schaktningsövervakning vid Uppsala slott. Arbetet föranleddes av att trappan på västra sidan av slottet, ned mot Botaniska trädgården, behövdes läggas om.

Eftersom trappan löper över de terrasser som anlades av Olof Rudbeck i slutet av 1600-talet och den brandgrav som påträffades då, samt uppgifter om ytterligare gravar i området, var det angeläget att fastställa i vilken mån bevarade lämningar

fanns under mark. Trappan har byggts om i olika omgångar, men inga arkeologiska undersökningar har skett på terrasserna i modern tid.

Undersökningen visade att delar av de ursprungliga terrasskanterna fanns kvar under trapporna och fortfarande nu kvarliggert under mark utanför trapporna. Betydande delar av Vasaborgens kurtinmur ligger också kvar och den hade använts som grund för den översta trappan upp mot borggården. Muren har varit minst fyra meter bred och troligen bredare än så.

Figur 1. Dokumentation av Gustav Vasas kurtinmur med Uppsala slott och byst av Gustav Vasa i bakgrunden. Foto mot väster, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

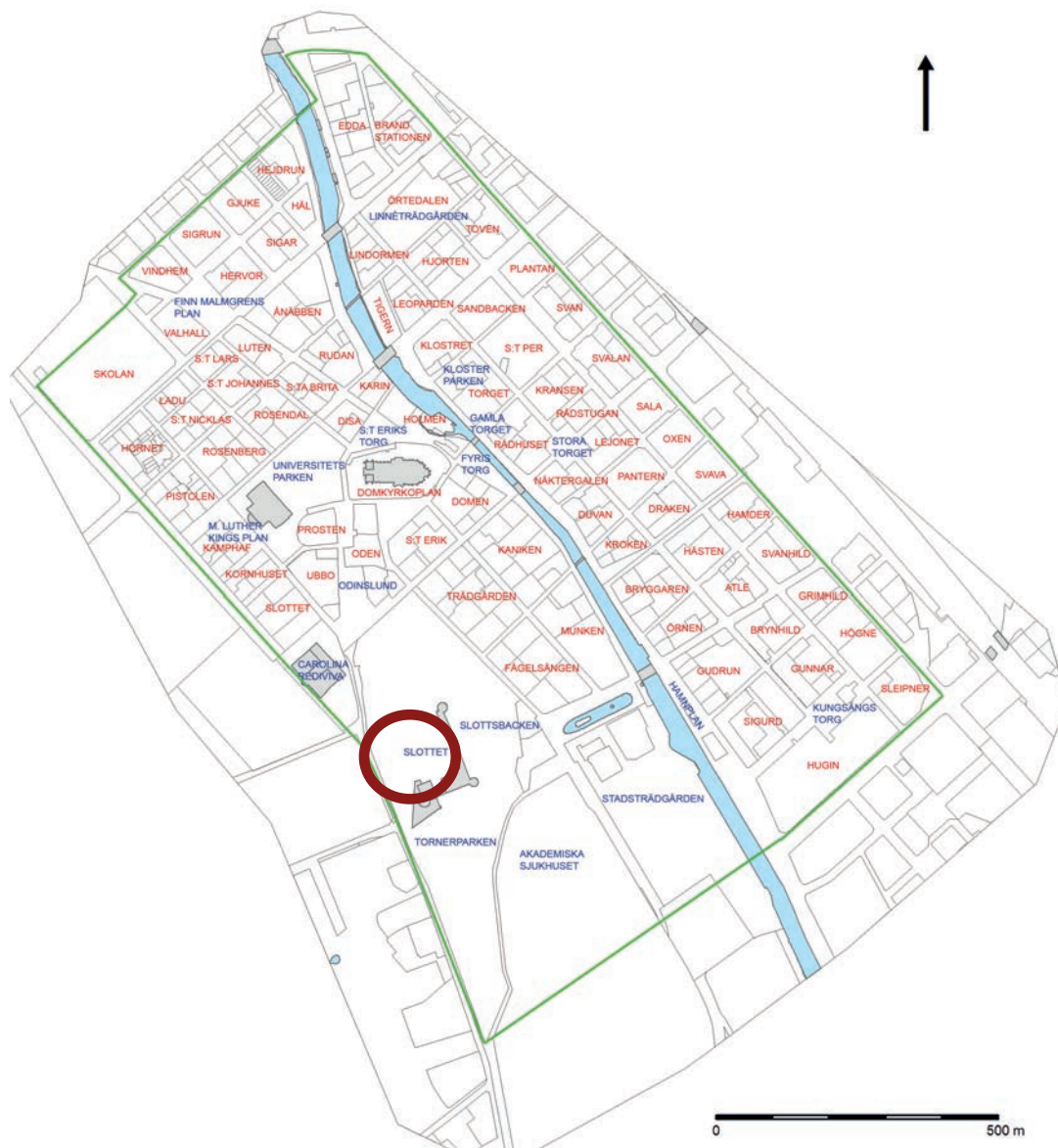
Inledning

Med anledning av underhållsarbete på terrasser väster om Uppsala slott har Upplandsmuseets Avdelning för arkeologi utfört en schaktningsövervakning i samband med markarbetena.

Arbetet omfattade omläggning av trappan ned mot Botaniska trädgården, borttagning av befintliga pyramidgranar och plantering av nya träd samt omläggning av gångvägar. Arbetet berörde lämningen L1941:2293, Uppsala stadslager. Syftet med undersökningen var att dokumentera berörda lämningar och kulturlager.

Arbetet gjordes för Statens fastighetsverk efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-3956-3023, beslutsdatum 2023-06-19).

Upplandsmuseets projektledare var Malin Lucas, som också sammanställt rapporten. Från Upplandsmuseet deltog också Hans Göthberg, Adam Hultberg, Robin Lucas och Anna Ölund vid fältarbetet.

Figur 2. Kvarterskarta över centrala Uppsala. Grön linje anger begränsning för L1941:2293, Uppsala stadslager. Läget för schaktningsövervakningen är markerad med en röd ring.

Bakgrund

Undersökningsområdet är beläget i den sydvästra utkanten av begränsningen för Uppsala stadslager, L1941:2293. Området som berördes ligger väster om slottet, i slutningen mot Botaniska trädgården. Miljön präglas av långsträckta gräsbevuxna terrasser som allmänt omnämns som Rudbecks terrasser efter Olof Rudbeck den äldre.

Historik

Området innan slottsbygget

Uppsala slott ligger högt över staden på Uppsalaåsen. Höjden där slottet ligger har namnet Kasåsen, vilket antyder att området kan ha använts för vårdkasar innan slottets tillkomst. När terrasserna byggdes på 1600-talet påträffades minst en brandgrav, beskrivet som en *"ättebacka med brända Beenkohl och Jernpilar"*. Även några krukskärvor ska ha påträffats. Enligt beskrivningen fanns så kallad svartmylla såväl under som över graven (Douhan 1990). Troligen betyder svartmylla i det här sammanhanget kulturlager. Exakt var denna lämning låg finns det inga uppgifter om, inte heller vad som hände med de påträffade föremålen. Sannolikt tillhör graven yngre järnålder.

Det har påträffats ytterligare gravar i närområdet. Enligt en uppgift ska *"Oräkneliga gravhögar"* ha legat i anslutning till slottet men de ska ha försvunnit redan i början av 1700-talet (Peringskiöld 1719). Cirka 800 meter sydost om det aktuella området har det legat ett vikingatida högggravfält som undersöktes 1923 och cirka 500 meter söderut har på 1930-talet påträffats spännbucklor, armbyglar, nyckel med mera från en vikingatida kvinnograv (Sundqvist 1953:120f).

Med tanke på slottets höjdläge på Uppsalaåsen, är det mycket sannolikt att ett gravfält från yngre järnålder legat på höjden, troligen i anslutning till topografiskt lägre belägna gårdar.

Slottet

Slottet byggdes ursprungligen på 1540-talet som en förvarsborg. Detta som ett led i Gustav Vasas försvarspolitiska program då borgar uppfördes på flera platser runt om i landet.

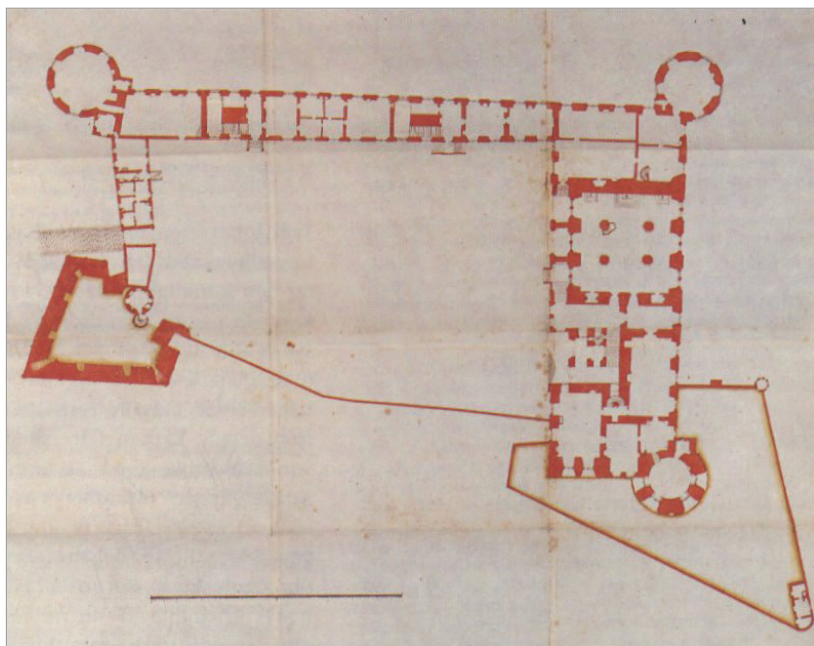
Till byggnationen användes delvis material från de vid stadsbranden 1543 nedbrunna kyrkorna, S:t Perskyrkan, Vårfrukyrkan och den äldre ärkebiskopsborgen i Uppsala gård vid nuvarande Universitetsparken.

Det ursprungliga försvarsverket hade två bastioner. En bostadsdel fanns i söder, i anslutning till bastionen som senare skulle få namnet Gräsgården. I norr byggdes en flygel, i närheten av den norra bastionen, Styrbiskop. Mellan dessa bastioner löpte en försvarsmur (se figur 3).

Slottet drabbades av en brand 1572 och omformades därefter till ett renässanspalats. Den södra flygeln byggdes om och blev det så kallad tvärslottet och mot öster tillskapades den smala flygeln som kallas långslottet. Det senare färdigställdes, tillsammans med det norra tornet på 1600-talet.

År 1702 drabbades Uppsala återigen av förödande stadsbrand och slottet blev i samband med denna svårt skadat. Återbyggnadsarbetena inleddes först 1743, då Carl Hårleman fick i uppdrag att leda arbetena. Slottet byggdes om och både syd- och östflygeln fick flera våningar. Slottet var färdigt att tas i bruk som länsresidens 1766. Ombyggnationen omfattade inte bastionerna eller Johan den III:s nedre kungsvåning.

Det södra tornet uppfördes 1815 och ruinerna efter bland annat bastionerna grävdes fram och rekonstruerades under 1940-talet (Bebyggelseregistret).

Figur 3. Plan av slottets nedre huvudvåning. Uppmätning av Jean de la Vallée omkring 1660. Den brutna kurtinmuren är markerad mellan bastion Styrbiskop till vänster och bastion Gräsgården till höger. Bild ur Douhan 1990.

Slottsträdgårdar och terrasser

Slottets första trädgård låg nedanför åsen i öster, längs gatan som uppkallats efter den, Trädgårdsgatan. Bastionen Gräsgården har fått sitt namn efter slottets andra trädgård, som var placerad där. År 1638 inleddes anläggandet av en ny slottsträdgård sydväst om slottet men den började förfalla redan under 1650-talet och användes sannolikt som köksträdgård från 1664.

Under åren 1664–65 inleddes anläggandet av den fjärde slottsträdgården. Denna gång var det Olof Rudbeck den äldre som fick uppdraget att bygga en trädgård väster om slottet.

Rudbeck hade erfarenhet av botaniska trädgårdar, då han hade anlagt Uppsalas första sådana, där den nuvarande Linnéträdgården finns. Rudbeck, troligen tillsammans med kungens byggmästare Jean de Vallé upprättade ritningar över den blivande trädgården.

Ritningarna visade trappor och terrasser som ledde från borggården ned mot trädgården. På terrasserna fanns utsmyckningar i form av blindarkader, parterrer och små fontäner (figur 4 och 5).

Troligen år 1664 sänktes borggården och terrasserna började byggas. De beskrivs som anlagda av tuktad gråsten. Bygget började bra men efter-

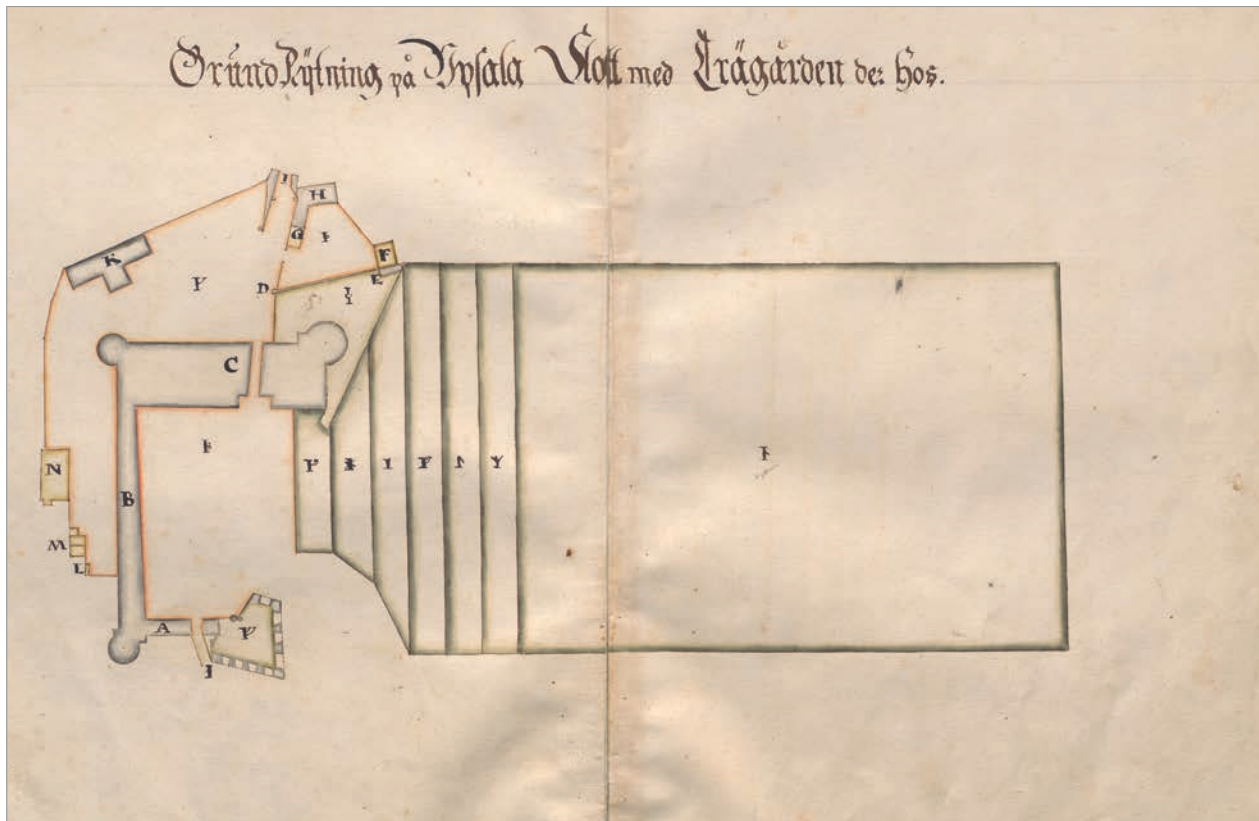
hand kom ekonomin att bli ett problem. Trädgårdsmuren i tegel byggdes färdigt först 1699. Vid tiden omgavs terrasserna av plank och stöttades av träpaneler.

Rudbeck dog 1702, innan trädgårdsanläggningen var klar. Terrasserna hade inte fått några planteringar och såväl parterrer som buskar saknades, liksom trappor. En stor stadsbrand inträffade också detta år, som skadade slottet men troligen inte trädgården. Däremot förföll den under tiden slottet låg i ruiner. En renovering gjordes 1744–61, samtidigt som slottet återuppbyggdes och även detta leddes av Carl Hårleman. Hans restaurering utgick från den senrenässanssträdgård som Rudbeck anlade. Han ville bygga om terrasserna, men det kom aldrig till stånd.

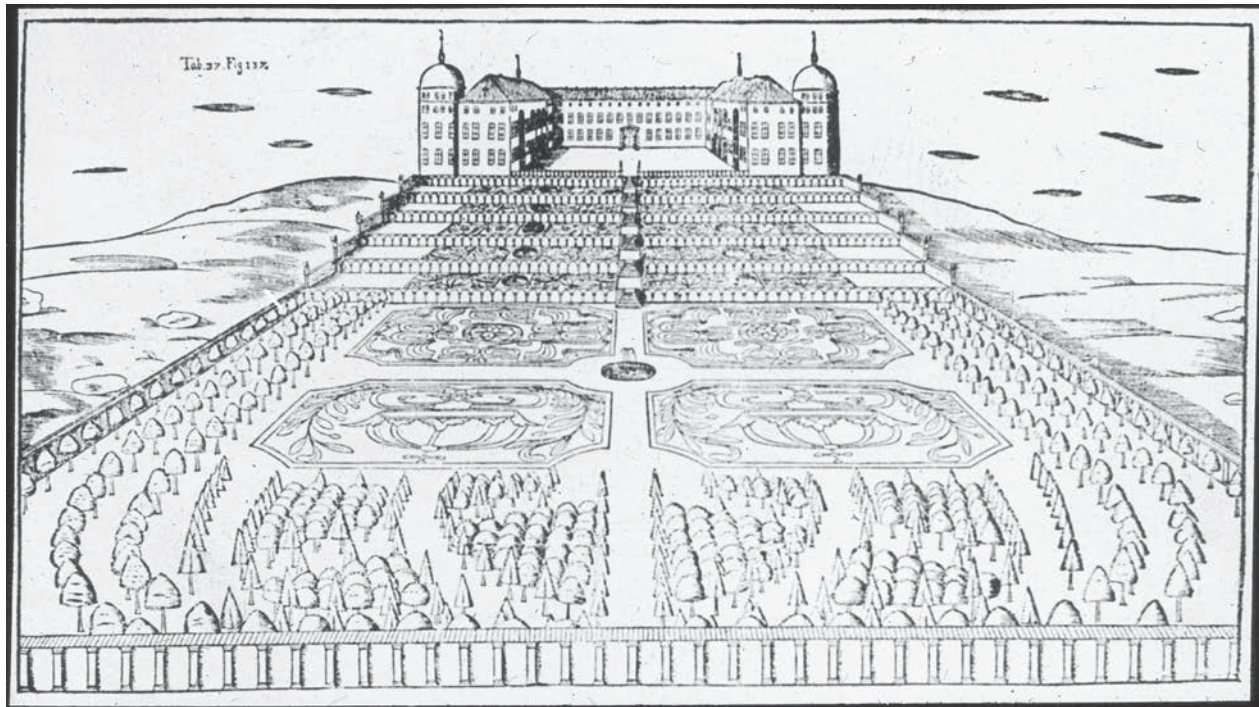
Gustav III donerade 1787 prydnadsdelen av trädgården (delen mot väster) till Akademien som en ny botanisk trädgård, men inte den del där terrasserna låg.

År 1830 anlades landsvägen på den andra terrassen nedifrån räknat och därmed avskildes botaniska trädgården från slottet (Francki 1990).

Terrassernas nuvarande utseende med gångar och trappor härrör från 1940-talet. Belysning och pyramidgranar tillkom på 1980-talet.

Figur 4. Planritning upprättad av Olof Rudbeck den äldre i mitten av 1600-talet som visar slottet, terrasserna och trädgården (alvin-record:134334).

Figur 5. Vy över trädgården, terrasserna och slottet ur Rudbecks Atlantica. Slottet har aldrig sett ut som i bilden då detta är ett förslag över till- och utbyggnaderna (alvin-record:88585).

Tidigare undersökningar

Vid slottet har tidigare flera undersökningar och byggnadsarkeologiska dokumentationer gjorts, främst av bastionerna. Kurtinmuren har berörts i någon undersökning, liksom terrasserna.

Större delen av undersökningarna skedde under 1940–1960-talet, i samband men renoveringar av bastionerna Gräsgården och Styrbiskop samt Kung Jans port. Undersökningarna är inte regelrätt rapporterade utan finns endast översiktligt presenterat i Uppsala slott – Vasaborgen (1990). Undersökningarna berörde delvis kurtinmuren, framför allt mot norr (Sunding 2017).

Ett flertal schaktningsövervakningar har sedan gjorts, från 1970-talet och framåt.

2010 gjordes en schaktningsövervakning i anslutning till Gräsgården då den norra delen av kurtinmuren togs fram för att dokumentera grundläggningen av muren som delvis var ingjuten i betong. Enligt rapporten var denna del av kurtinmuren att betrakta som en förlängning av bastionens norra flank. Det var inte möjligt att avgöra hur djup muren var (Syse 2010).

2015 gjordes en schaktningsövervakning vid Kung Jans port och Gräsgården, då bland annat grundmurar till en krutkammare påträffades. I ett schakt utanför bastion Gräsgården framkom en avfallsgrop som kunde dateras till slutet av 1700-tal till mitten av 1800-tal (Schmidt Wikborg 2015).

Åren 2015–2016 gjordes en schaktningsövervakning vid Gräsgårdens östra flank, Kung Jans port och på Borgstugans norra sida. Ett tidigare okänt källarvalv i tegel och äldre grundmurar påträffades (Sunding 2017)

Syfte, metod och genomförande

Syftet med schaktningsövervakningen var att dokumentera berörda lämningar och kulturlager.

Övervakningen omfattade schaktning för körväg invid trappan, schaktning under trappan, schaktning vid borttagande av pyramidgranar, schaktning för rännalar, schaktning för bänkfundament och schaktning för en arbetsväg invid bastion Gräsgården.

Undersökningen genomfördes genom övervakning av schaktning inom arbetsområdet. När lämningar påträffades undersöktes och dokumenterades lämningarna.

Under pauser i schaktningsarbetet mättes också stenar i terrasskanter utanför schakten in för att se hur dessa förhöll sig till stenkonstruktionerna i schakten.

Dokumentationen skedde genom inmätning med GPS, fotografering och beskrivningar.

Förutsättningar

Schaktningsövervakningen skedde mestadels under vinterförhållanden, i bitvis stark kyla, snöfall och undermåliga ljusförhållanden (se figur 6). Dagarna med begränsat dagsljus innebar att fältarbetet kunde utföras under kortare del av dagen än vad som normalt är görligt. Kylan innebar att marken frös och behövde täckas med värmematör för att det alls skulle gå att gräva, något som också var tidskrävande och begränsade möjlig grävning till de ytor som täckts. De emellanåt ymniga snöfallen medförde dåliga siktförhållanden och att snö behövde röjas för att komma åt de ytor som skulle grävas. Alla dessa hinder gjorde att undersökningen gick långsammare fram än det skulle ha gjort under en mer gynnsam period av året. Det försvårade också i viss mån dokumentationen då sektioner frös och inte gick att rensa samt att det begränsade dagsljuset påverkade fotodokumentationen på ett negativt sätt.

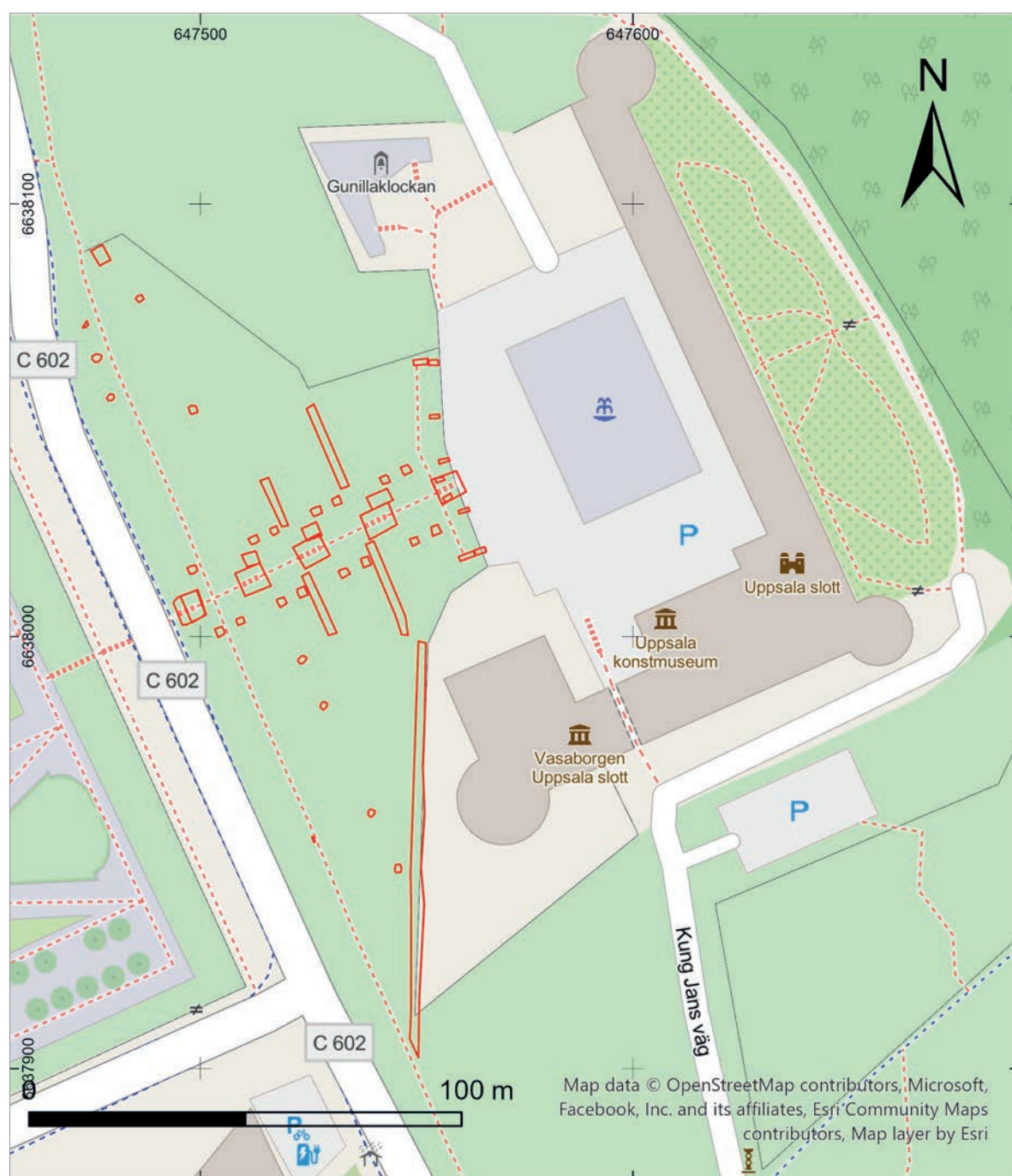

Figur 6. En snöig eftermiddag i slutet av november. Foto mot väster, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Undersökningsresultat

Schaktningsövervakningen skedde över en cirka 200 × 80 m stort yta väster om Uppsala slott. Sammanlagt har 25 trädgropar, 3 schakt för tillfällig körväg intill trappan, 7 schakt för rännalar, 6

schakt för trappor, 2 djupschakt för vagnstycken, 1 schakt för körväg intill bastion Gräsgården och 4 schakt för gångvägar övervakats (se figur 7).

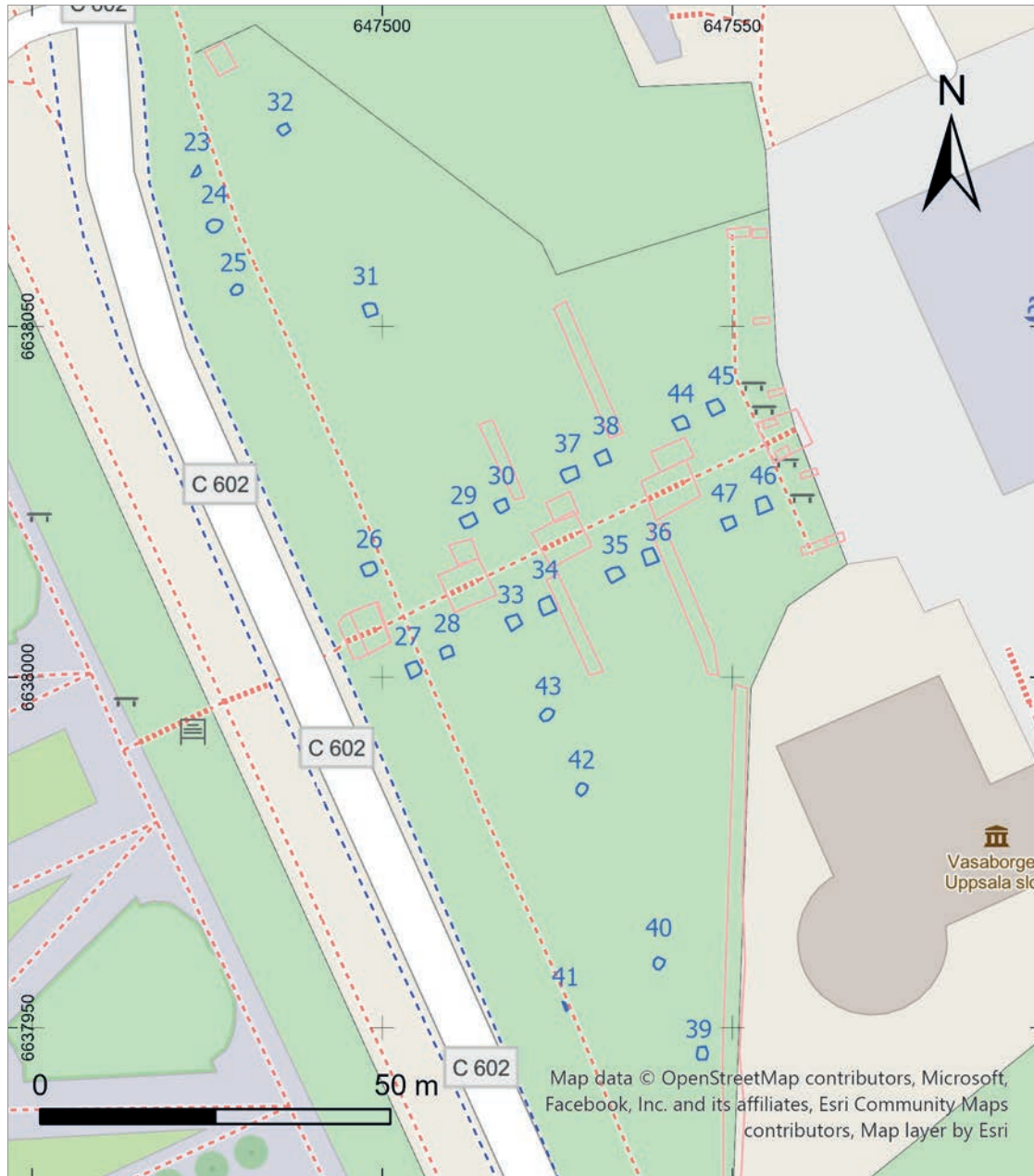

Figur 7. Översiktlig karta med samtliga dokumenterade schakt (markerade i rött) nedanför Uppsala slott. Skala 1:1500.

Trädgropar

Sammanlagt avlägsnades 25 träd, vilket resulterade i lika många trädgropar (schakt 23–47, figur 8). Generellt var groparna runt 2 × 1,5 meter stora och grävdes till ett djup av cirka 0,8 meter. I

toppen fanns 0,2 meter grästorv, varunder åsgrus vidtog (figur 9). Inga arkeologiska iakttagelser gjordes i någon av trädgroparna.

Figur 8. Samtliga trädgropar markerade i blått, övriga schakt i nedtonat rött. Skala 1:1 000.

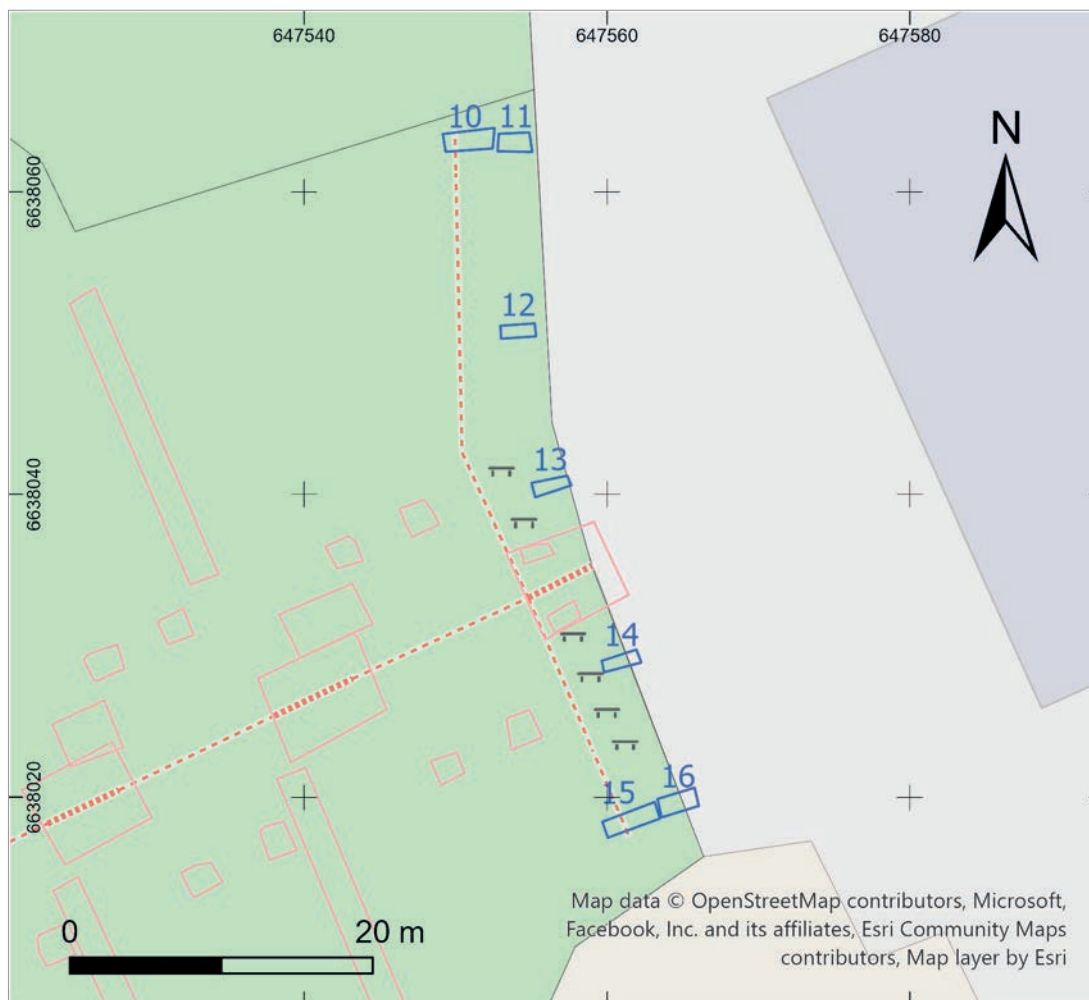

Figur 9. En av trädgroparna (Schakt 25) kan illustrera det ungefärliga utseendet av samtliga trädgropar, med åsgrus direkt under grästorven. Foto mot väster, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Schakt för rännalor

Sammanlagt grävdes sju schakt för rännalor (figur 10), varav fler ovanpå kurtinmuren, som har rekonstruerade skift i toppen. Vid två av rännalorna grävdes också schakt nedanför muren, mot väster. Schakten på muren (11–14, 16) var 2,25–2,55 × 0,85–1,25 stora och 0,5 meter djupa. Alla dessa schakt grävdes enbart i grästorven

ovan murverket. De två schakten som låg nedanför muren (10 och 15) var något större, 3,7 × 1,05 respektive 3,3 × 1,3 meter med ett djup på 0,35 meter. I stort sett var det bara grästorven som berördes, varunder åsgruset vidtog. Inga arkeologiska observationer gjordes i dessa schakt.

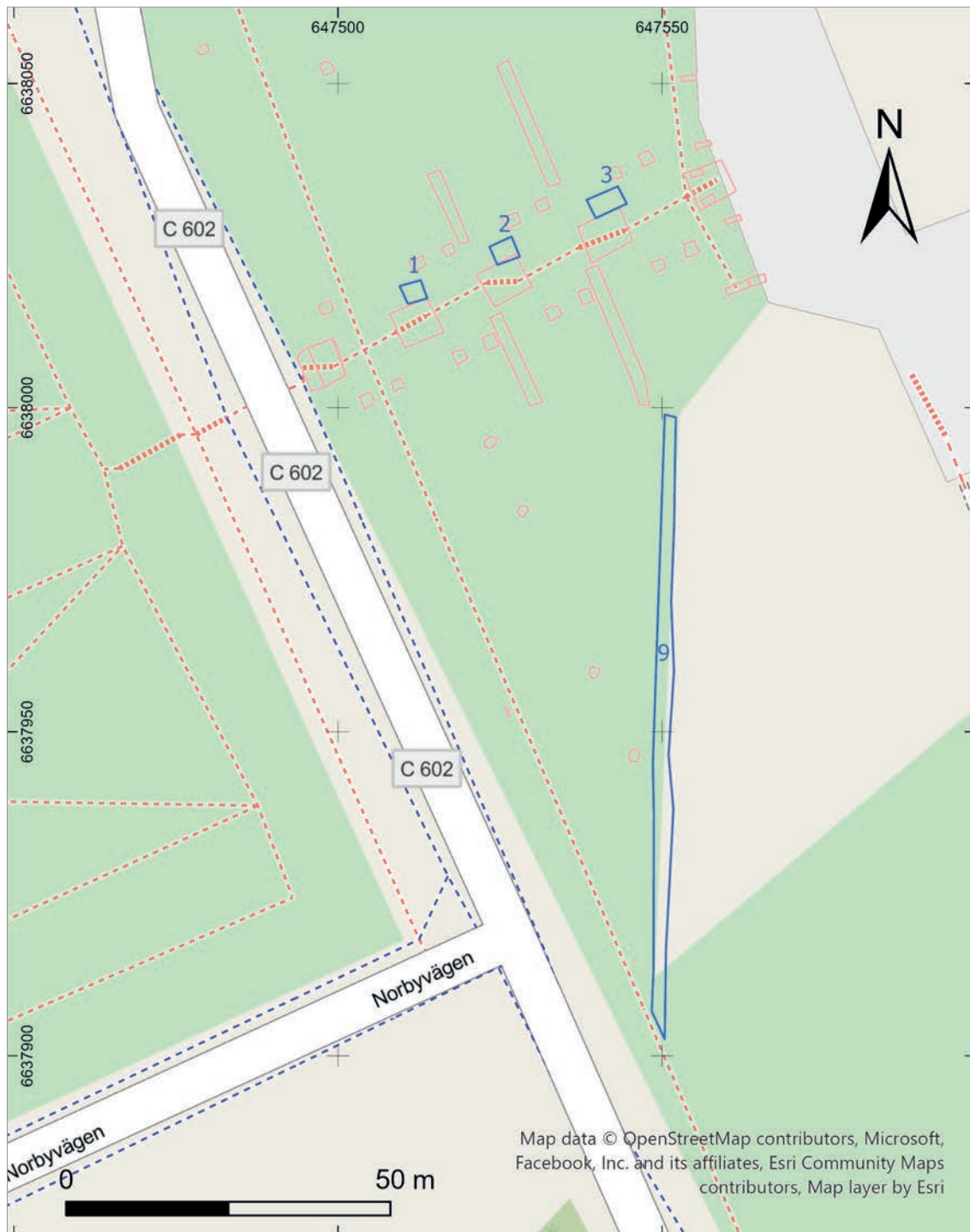

Figur 10. Schakt för rännalar markerade i blått. Övriga schakt i nedtonat rött. Skala 1:500.

Schakt för körvägar

Schakten 1–3 var tillfälliga körvägar bredvid trappan (figur 11). Dessa anlades för att få en jämnare sluttning för grävmaskinen att ta sig upp i. Schakten var cirka 3,50–5,20 meter långa och runt 3,20 meter breda. De grävdes till ett djup av 0,2 meter, vilket i praktiken innebar att grästorven avlägsnades. Under denna vidtog åsgruset. I Schakt 1 iaktogs i matjorden vitglaserat kakel, ostronskal och kapsyler (ej tillvarataget).

Schakt 9 (figur 11 och 12) grävdes för en permanent körväg för underhållsfordon. Schaktet var beläget längs med bastion Gräsgården västra sida. Schaktet var cirka 95 meter långt och 2,2 meter brett. Det grävdes till ett djup av maximalt 0,5 meter. Huvudsakligen var det grästorven som berördes, varunder matjord eller naturligt åsgrus vidtog. I matjorden fanns en bit profiltegel (F3). Inga arkeologiska observationer gjordes i något av schakten för körvägar.

Figur 11. Schakt för körvägar markerade i blått. Övriga schakt i nedtonat rött. Skala 1:1 000.

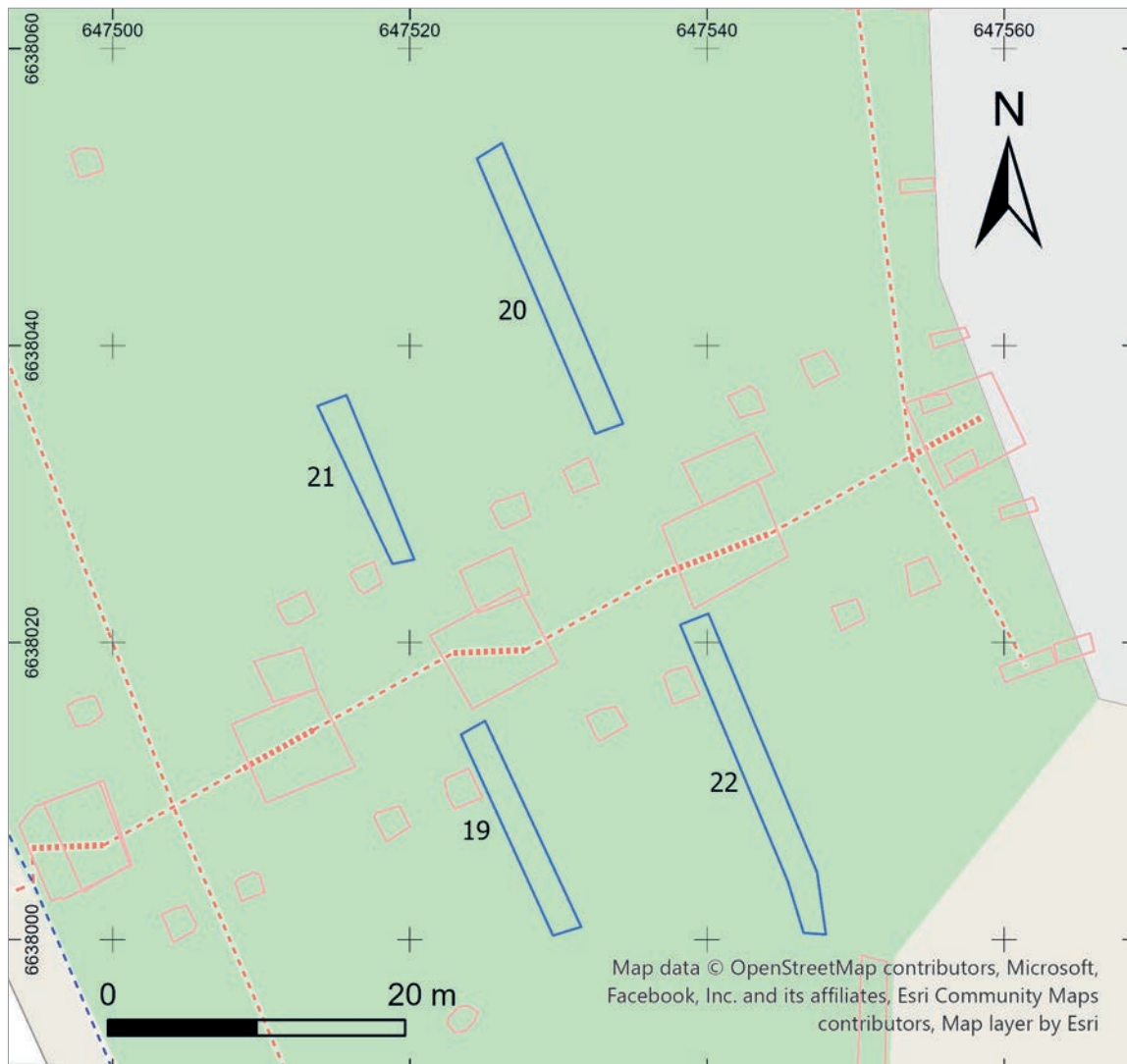

Figur 12. Schaktning för körväg (Schakt 9) intill bastion Gräsgården. Foto mot norr, Hans Göthberg.

Schakt för gångvägar

Fyra schakt för gångvägar (Schakt 19–21, figur 13) grävdes på ömse sidor om trappan. De var 12–22,5 meter långa och 2 meter breda. De grävde till ett djup av cirka 0,1–0,3 meter, vilket inne-

bar att grästorven avlägsnades. Därunder vidtog åsgruset. Inga arkeologiska observationer gjordes i dessa schakt.

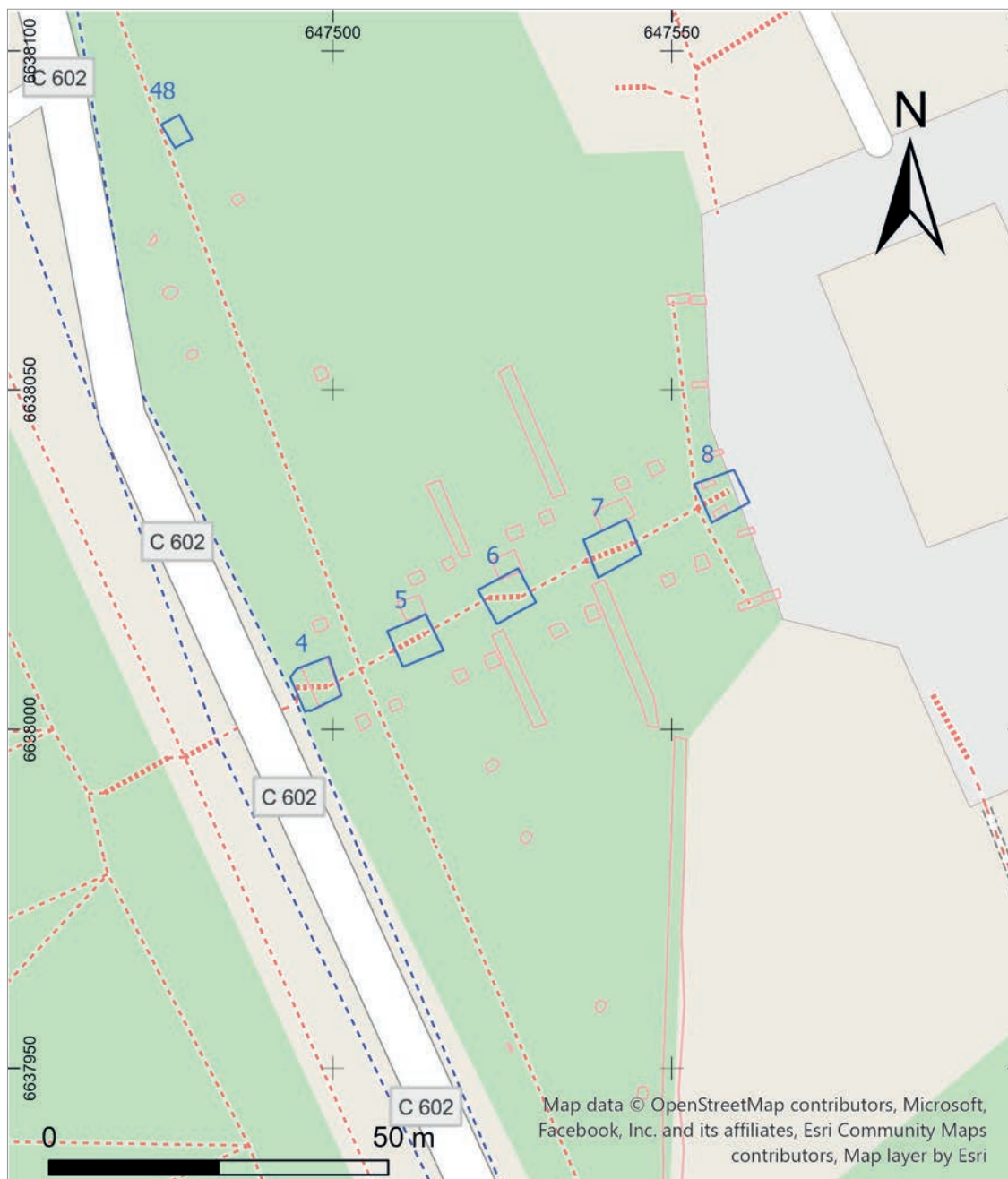

Figur 13. Schakt för gångvägar, Schakt 19–22. Skala 1:500.

Schakt för trappa

Sammanlagt grävdes sex schakt för omläggning av trappan (Schakt 4–8 samt 48, figur 14). Schakt 4–8 löpte över terrasserna medan Schakt 48 låg över en trappa i nordvästra delen av det aktuella området. I Schakt 8 grävdes dessutom två

djupschakt för vangstycken (Schakt 17 och 18). Eftersom alla utom ett av dessa schakt innehöll arkeologiska kontexter kommer de att presenteras under egna rubriker.

Figur 14. Schakt för omläggning av trappa. Övriga schakt i nedtonat rött. Skala 1:1 000.

Schakt 4

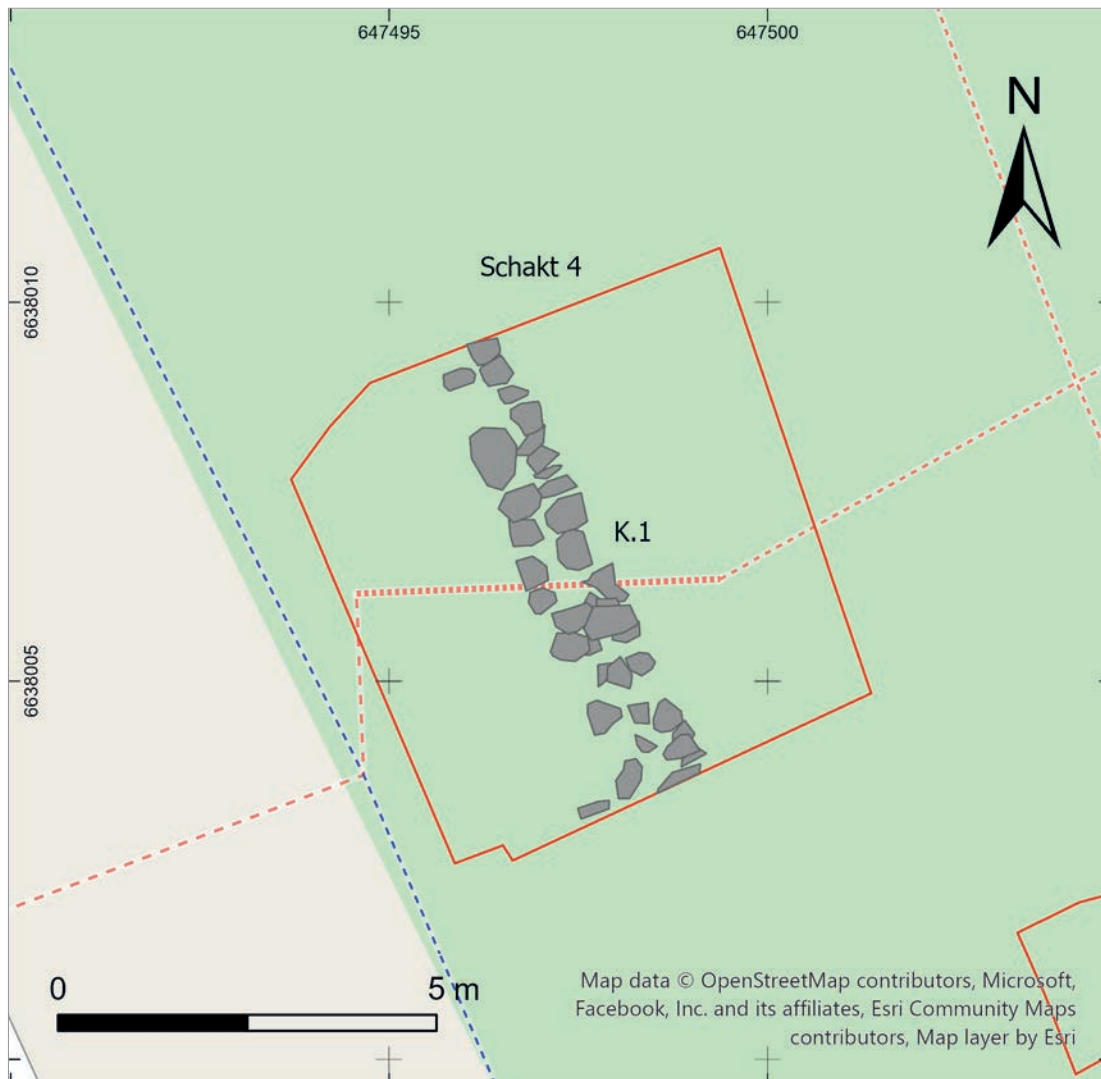
Schaktet var 6,5 × 6,1 meter stort och maximalt 0,90 meter djupt. Schaktet grävdes över den nedersta terrassen öster om Dag Hammarskjölds väg (figur 15).

I toppen av schaktet fanns grästorv, cirka 0,10–0,20 meter tjock, varunder fanns fyllnadsgrus med lite tegel, runt 0,30–0,40 meter tjockt. Cirka 0,50–0,60 meter under markytan låg en stenkonstruktion, K.1 (figur 15–17), som bestod av två rader otuktad sten, runt 0,30–0,80 meter stora. Konstruktionen syntes över en 6,40 meter lång

sträcka i schaktet och den var runt 1,25 meter bred. Konstruktionen låg direkt i åsgruset, troligen var den delvis nedgrävd däri, även om det var svårt att säkert avgöra. Inget bruk syntes mellan stenarna.

Inget daterande material fanns i jordmassorna runtom konstruktionen eller i massorna över den.

Konstruktionen har tolkats som en av terrasskanterna till de ursprungliga terrasserna nedanför slottet.

Figur 15. Plan över Schakt 4 med terrasskanten K.1. Skala 1:100.

Figur 16. Terrasskant K1 i Schakt 4. Foto mot sydväst, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 17. Terrasskanten K.1 i Schakt 4. Foto mot nordnordväst, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

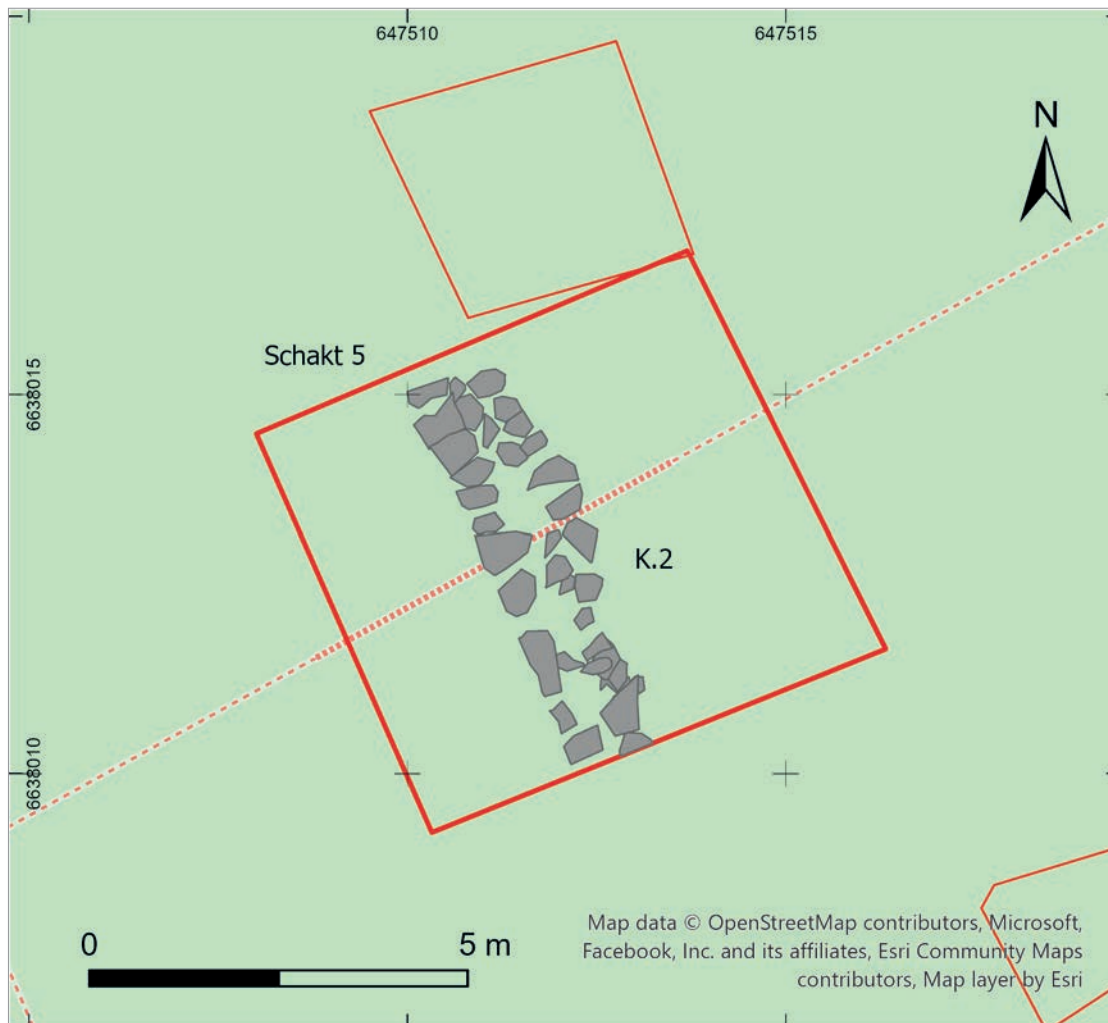
Schakt 5

Schaktet (figur 18) var $6,35 \times 6$ meter stort och grävdes till ett djup av cirka 0,8 meter. I toppen av schaktet fanns grästorv, cirka 0,2 meter tjockt, varunder ett runt 0,15 meter tjockt fyllnadslager med lerblandat grus med enstaka tegel vidtog. Därunder fanns ett möjligt vegetationslager, runt 0,05 meter tjockt följt av ytterligare grus med enstaka tegel, 0,15 meter tjockt.

Runt 0,5–0,6 meter under markytan låg en stenkonstruktion, K.2 (figur 18–20, som bestod av två rader otuktade stenar i storleken 0,4–1 meter.

Stenarna syntes vara nedgrävda i det underliggande åsgruset. Mellan stenarna fanns humös lera. Enstaka större stenar låg också under den översta stenraden, men inte i sådan mängd att man kunde kalla det för två skift. Inga daterande fynd påträffades i jordlagren omkring eller över konstruktionen, som var $5,4 \times 1,5$ meter stor inom schaktet.

Konstruktionen har tolkats som en av terrasskanten till de ursprungliga terrasserna nedanför slottet.

Figur 18. Schakt 5 med terrasskant K.2. Skala 1:100.

Figur 19. Terrasskant K.2 i Schakt 5. Foto mot sydost Malin Lucas, Upplands-museet.

Figur 20. Terrasskant K.2 i Schakt 5. Foto mot nordväst, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

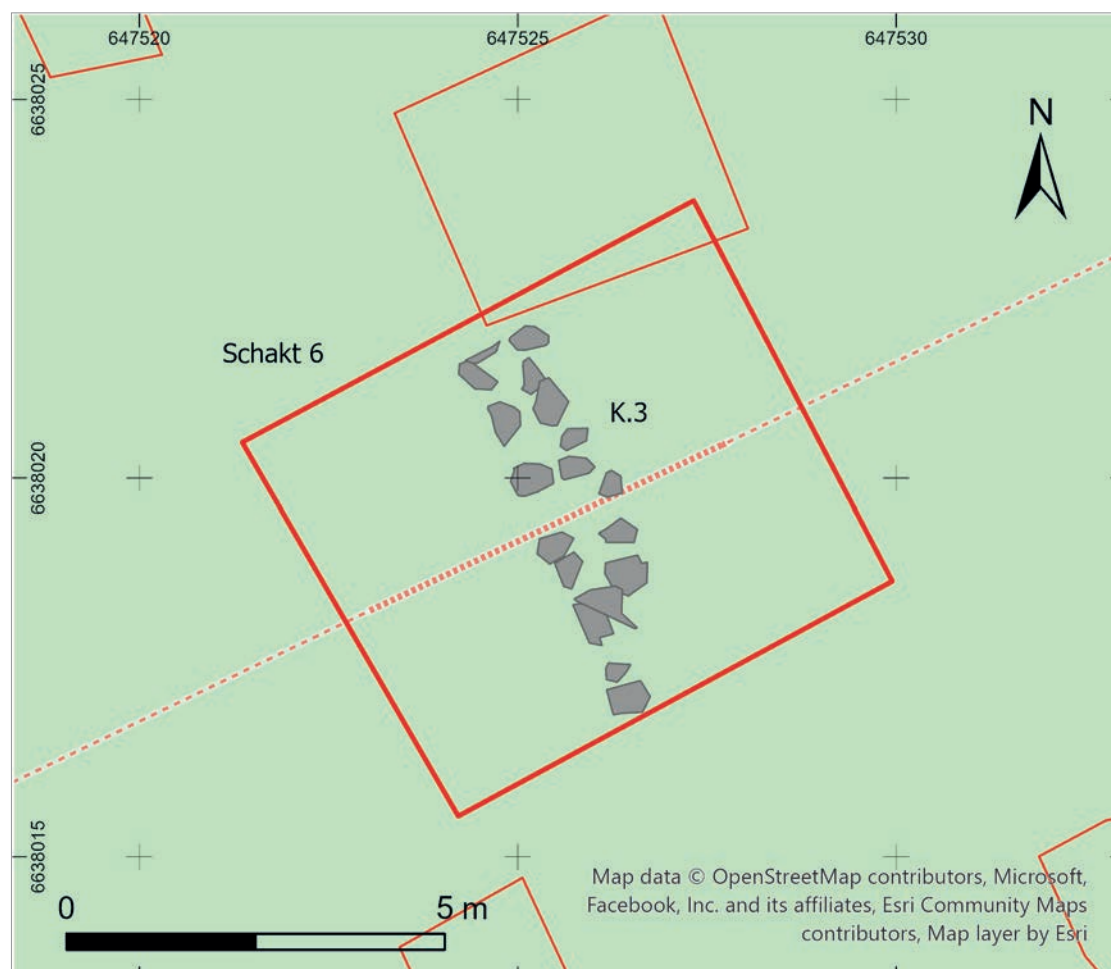
Schakt 6

Schaktet (figur 21) var 6,75 × 5,80 meter stort och grävdes till ett djup av 0,80 meter. Under cirka 0,2–0,25 meter grästörv fanns ett lager grusiga fyllnadsmassor, ungefär 0,1 meter tjockt, med lite tegelinblandning, varunder ett lager påförd lera, cirka 0,15 meter tjock, vidtog. Under detta låg det naturliga åsgruset.

En stenkonstruktion (K.3, figur 21–23) fanns ungefär 0,5 meter under markytan. Den var cirka

5,20 × 1,20 meter stor inom schaktet och var konstruerad av två rader otuktade stenar, 0,3–0,6 meter stora. Stenarna låg i åsgruset och gav intryck av att ha grävts ned i detta. Inga daterande fynd fanns i omkringliggande eller ovanliggande jordlager.

Konstruktionen har tolkats som en av terrasskanterna till de ursprungliga terrasserna nedanför slottet.

Figur 21. Schakt 6 med terrasskant K.3. Skala 1:100.

Figur 22. Terrasskant K.3 i Schakt 6. Foto mot sydost, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 23. Terrasskant K.3 i Schakt 6. Foto mot ostnordost, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Schakt 7

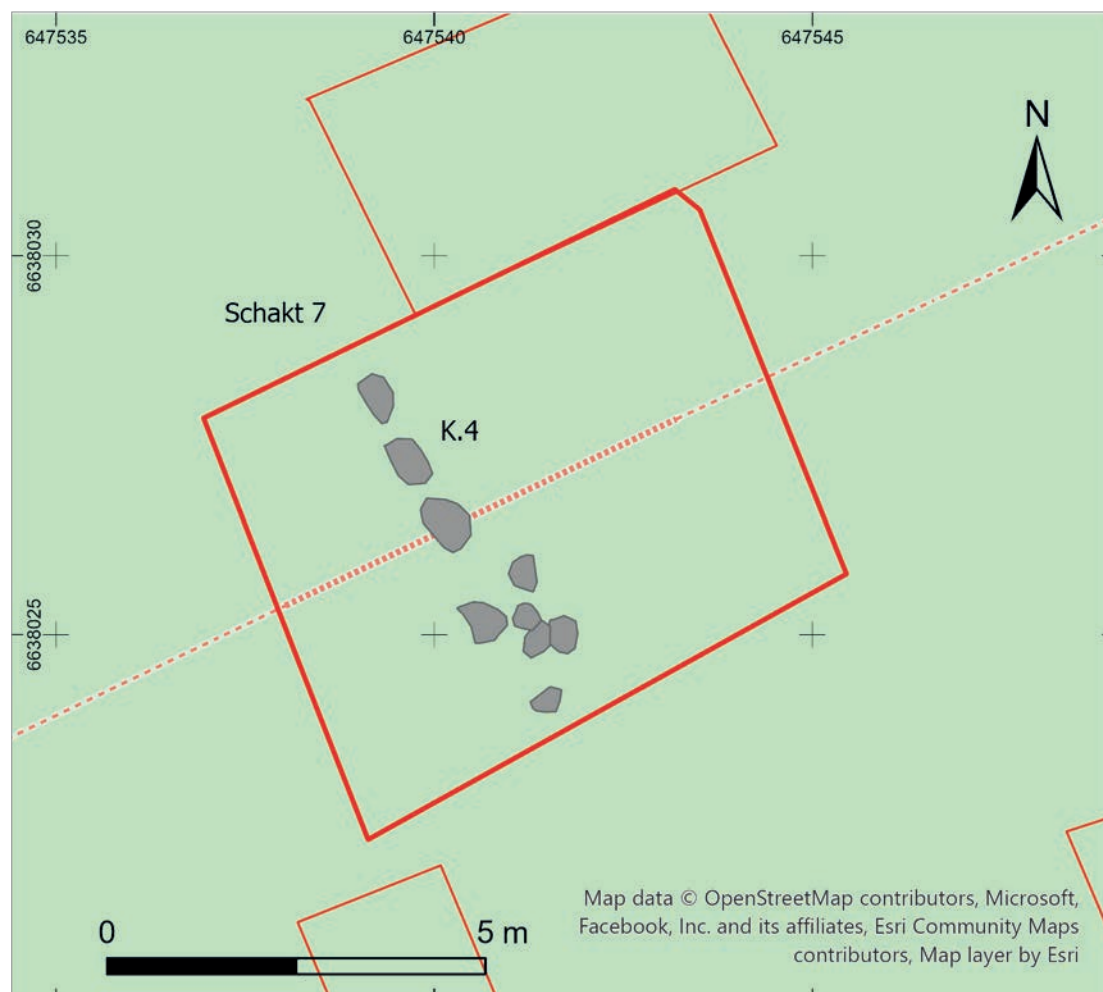
Schaktet (figur 24) var cirka 7,5 × 6 meter stort och grävdes till ett djup av runt 0,80 meter. Under cirka 0,2 meter grästovr fanns ett 0,3–0,4 meter tjockt lager lerblandat fyllnadsgrus med inslag av tegel. Därunder vidtog det naturliga åsgruset.

Omkring 0,5–0,6 meter under markytan fanns en stenkonstruktion K. 4 (figur 24–26). Den var 5,20 × 1,30 meter stor inom schaktet och bestod av en

tydlig rad sten och resterna av ytterligare en trolig rad sten, liksom i Schakt 4–6. Stenarna var 0,3–0,7 meter stora och låg i det naturliga åsgruset.

Inga daterande fynd fanns i omkringliggande eller ovanliggande jordlager.

Konstruktionen har tolkats som en av terrasskanterna till de ursprungliga terrasserna nedanför slottet.

Figur 24. Schakt 7 med terrasskant K.4. Skala 1:100.

Figur 25. Terrasskant K.4 i Schakt 7. Foto mot nordost, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 26. Terrasskant K.4 i Schakt 7. Foto mot sydost, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Schakt 8

Schaktet (figur 27) var 6,4 × 6,1 meter stort och grävdes till ett djup av 0,9 meter. Inom schaktet grävdes också två djupschakt för vangstycken (Schakt 17 och 18). Schaktet var det nordostligaste av trappschakten och grävdes över den översta trappan upp mot slottets borggård.

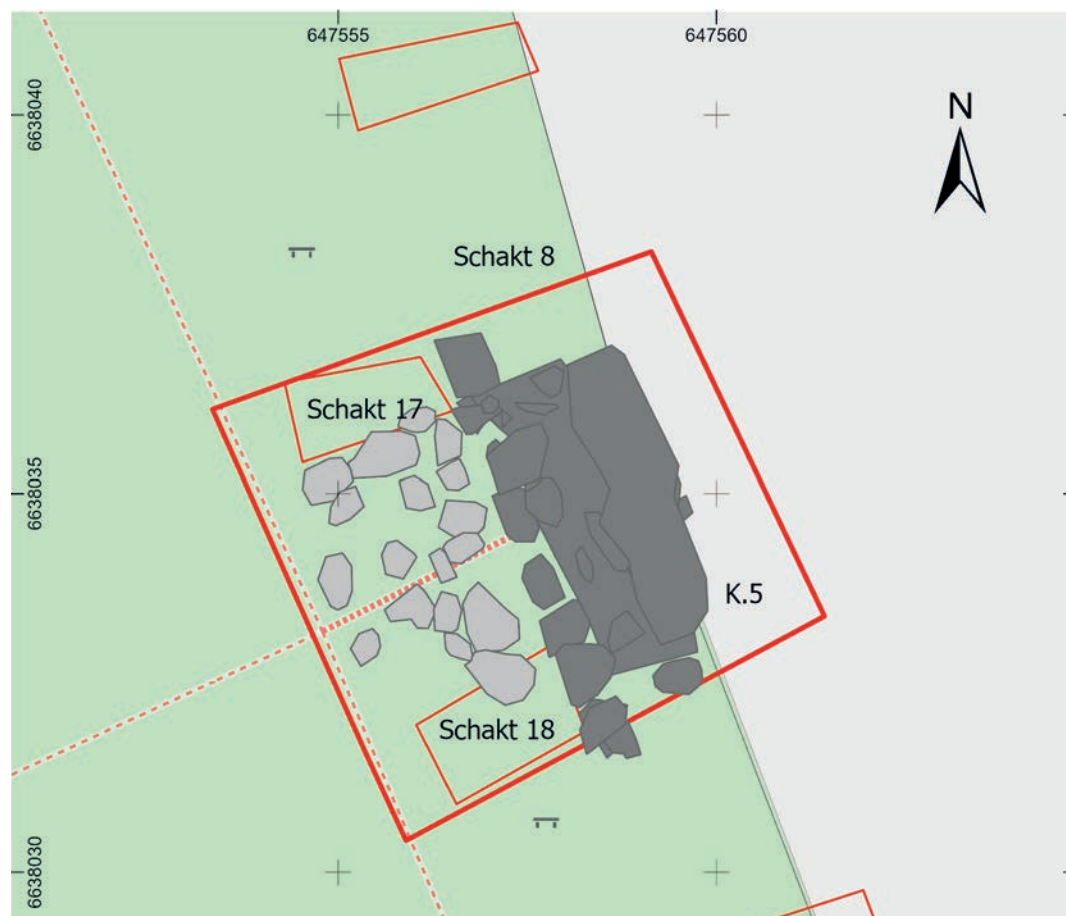
Delar av trappan vilade på kurtinmuren (K.5, figur 27–32) som löper mellan bastionerna Stybiskop i norr och Gräsgården i söder. Den bevarade synliga muren vid sidorna av schaktet är helt eller delvis rekonstruerad i senare tid. Där trappan låg hade muren delvis monterats ned över trappans bredd. När schaktning ned till önskad nivå gjordes kunde det konstateras att de undre delarna av kurtinmuren (K.5) låg kvar under mark. Några stenar visade spår av att ha huggits ner så att uppstickande hörn/kanter tagits bort medan stenarna fått ligga kvar.

Muren är konstruerad som en skalmur med det sannolikt rekonstruerade ytterskalet lagt utanpå en extremt kraftig murkärna, cirka 1 meter bred. Kärnan består av gråvitt, mycket stadigt kalk-

bruk med småsten och tegelkross som fyllts upp mellan större stenar. De större stenarna varierar i storlek från, 0,2 meter i diameter upp till omkring en meter. Skalet är endast en sten tjockt och dessa stenar mäter cirka 0,7 meter. Muren syntes över en cirka 6 × 2,5 meter stor yta inom schaktet, till en höjd av runt 1,5 meter. Den var avslutad mot väster men avgränsningen mot öster är fortfarande oklar, då muren fortsatte in mot borggården, där schakt inte grävdes.

Framför (sydväst om) muren fanns ett tjockt lager med rasering (K.6) över en cirka 4 × 2,5 meter stor yta, med grus, tegel och sten. Stenarna tolkas vara nedvräktade från murkrönet och var av samma storlek som de som fortsatt sitter kvar i muren. Vissa av stenarna hade också kvarsittande bruk. Tolkningen är att murlivet är bevarat en bit ned i marken men det är oklart hur djupt.

De två djupschakten (Schakt 17 och 18) grävdes till ett djup av cirka 1,20 meter och muren fortsatte djupare än så, vilket syntes i de delar där dessa schakt anslöt mot muren.

Figur 27. Schakt 8 med kurtinmuren K.5 i mörkgrått. Ljusgråa stenar är raseringsmassor. Skala 1:100.

Figur 28. Delar av kurtinmuren (K.5) efter att trappan avlägsnats. Det synliga murpartiet med grästorv är rekonstruerat. Foto mot sydost, Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 29. Delar av kurtinmuren (K.5) efter ytterligare schaktning. Foto mot sydost, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 30. Genomskärning av jordlagren ovan den bevarade delen av den ursprungliga kurtinmuren (K.5). Foto mot sydost Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Figur 31. Kurtinmuren (K.5) sedd ovanifrån. Foto mot väster, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 32. Bevarade delar av den ursprungliga kurtinmuren. Foto mot nordost, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Schakt 17

Schaktet (figur 27) var det nordligaste djupschaktet i Schakt 8. Det var 2 × 1 meter stort och 1,20 meter djupt. I toppen fanns grästorv ut mot schaktkanten, cirka 0,2–0,3 meter tjockt. Därunder fanns fyllnadsgrus ned till cirka 0,65 under markytan, där ett sotiga lager (K.7) med kol, tegel och fönsterglas (F1) vidtog. Lagret var ungefär 0,05–0,08 m tjockt. I lagret fanns också en bit täljsten (F2). Under detta fanns i schaktbotten ett rödbrunt gruslager (K.8) med tegel som var minst 0,05 m tjockt.

Schakt 18

Schaktet (figur 27) var det sydligaste djupschaktet i Schakt 8. Det var 2 × 1,2 meter stort och 1,20 meter djupt. I toppen fanns grästorv ut mot schaktkanten, cirka 0,2–0,3 meter tjockt. Därunder

der fanns fyllnadsgrus ned till cirka 0,65 under markytan, där samma sotiga lager (K.7) som fanns i Schakt 17 vidtog, även här med kol, tegel och fönsterglas. Detta lager var cirka 0,05–0,08 m tjockt. Under detta fanns i schaktbotten samma rödbruna, tegelbemängda, minst 0,05 meter tjocka gruslager (K.9) som i Schakt 17.

Schakt 48

Schaktet (figur 14 och 33) var det sista som övervakades och det låg över en trappa i undersökningsområdets nordvästra del. Schaktet var cirka 3,8 × 2,3 meter stort och grävdes till ett djup av runt 0,55 meter. De översta 0,5 meterna utgjordes av matjord. Därunder fanns ett cirka 0,05 meter tjockt sandigt lager med inslag av tegelstänk, grus och enstaka kalkbruksbitar. I lagret iaktogs också flaskglas och vitglaserat kakel (ej tillvarataget). Det sandiga lagret låg i schaktbotten.

Figur 33. Schakt 48 var det sista som övervakades. Foto mot väster, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Observation terrasserna

Inom undersökningsområdet kunde, vid snöfria förhållanden, uppstickande stenar iaktas i de gräsklädda terrasserna. Dessa stenar mättes in och jämfördes sedan med de påträffade terrasskanterna i schakten. Det visade sig att de uppstickande stenarna låg på linje med de i schakten framkomna lämningarna och alltså också utgör kvarliggande delar av terrasskanterna (se figur 35).

Fynd

Endast ett litet antal fynd påträffades och tillvaratogs vid undersökningen. Det rörde sig om fönsterglas från kontext K.7, ett sotigt lager i Schakt 17, en bit täljsten av okänd funktion (F2) från samma lager samt en bit profiltegel (F3, figur 34) från matjorden i Schakt 9. Det är oklart vad dessa föremål representerar. Samtliga fynd har gallrats.

I övrigt iaktogs men tillvaratogs inte, recenta föremål från några av schakten. Det rörde sig om buteljglas, vitglaserat kakel, ostronskal och kapsyler. Dessa föremål representerar kan härröra från olika omläggningar av trapporna.

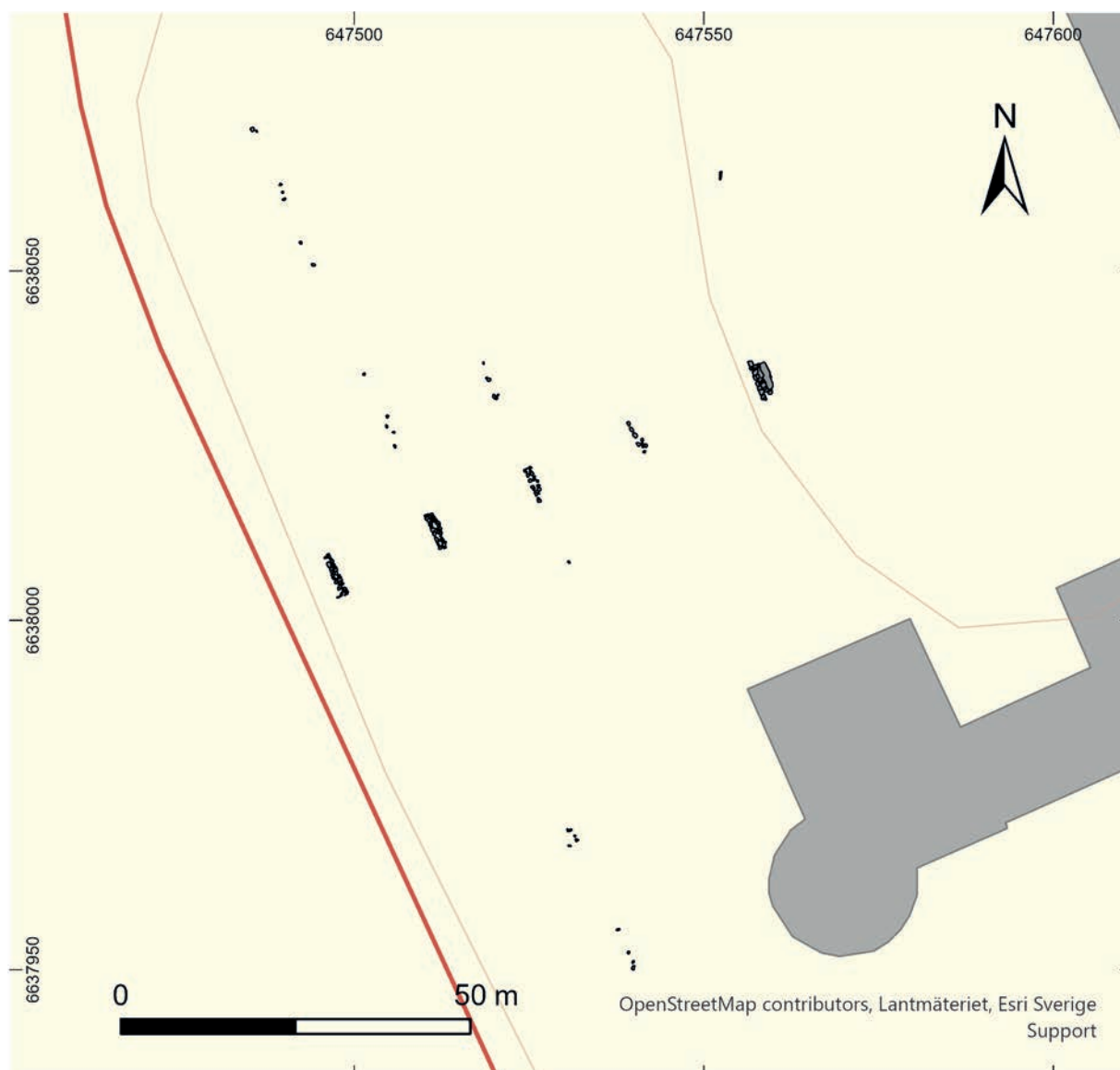
Figur 34. Profiltegel, F3, från Schakt 9. Foto Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Tolkning

Inom undersökningsområdet övervakades ett stort antal schakt. De flesta av dessa var grunda och berörde, speciellt i trädgroparnas fall, ytor som redan påverkats av tidigare grävningar.

I fem av schakten fanns bevarade lämningar av Rudbecks terrasser. Det finns inga dateringar av lämningarna, men de är sannolikt till stor del rester av de ursprungliga terrasskanterna som uppfördes på initiativ av Olof Rudbeck, efter ett förslag i Atlasbandet till hans *Atlantica* 1679. Eftersom materialet i terrasskanterna var otuktad sten, utan bruk, är det troligt att lämningarna utgör

grundläggningsmurar som aldrig varit synliga i de färdigställda terrasserna. Vid undersökningen visade det sig också att det är sannolikt att dessa terrasskanter ligger kvar i terrasserna även utanför trappområdet. Detta syntes genom att sten sticker upp genom de gräsbevuxna slänterna. När dessa stenar mättes in visade det sig att de ligger i linje med stenraderna inom de övervakade schakten. Idag har terrasserna mjukare kanter än ursprungligen, då terrasskanterna enligt samtida avbildningar hade raka stensatta kanter medan de idag är lutande och gräsbevuxna, vilket också gör de svårare att uppfatta.

Figur 35. Plan över samtliga inmätta stenkonstruktioner inom undersökningsområdet. Som synes så ligger stenarna utanför schakten i linje med stenkonstruktionerna i schakten. Skala 1:1 000.

Den översta trappan i Schakt 8 var konstruerad på bevarade delar av den ursprungliga kurtinmuren som löper mellan de båda bastionerna. Undersökningen har inte kunnat klargöra hur bred den har varit ursprungligen, men cirka 2,5 meter var synlig inom schaktet, varav 1 meter utgjordes av murkärnan och resten av murskalet. Om skalet varit av samma mäktighet mot nordost, upp mot borggården, innebär det att kurtinmuren bör ha varit minst fyra meter bred. Det är oklart hur mycket av murkärnan som framkom, varför muren också kan ha varit bredare. Enligt ett rekonstruktionsförslag av Nils Sundquist ska den ha varit upp mot sju meter bred (Gezelius 1990:35)

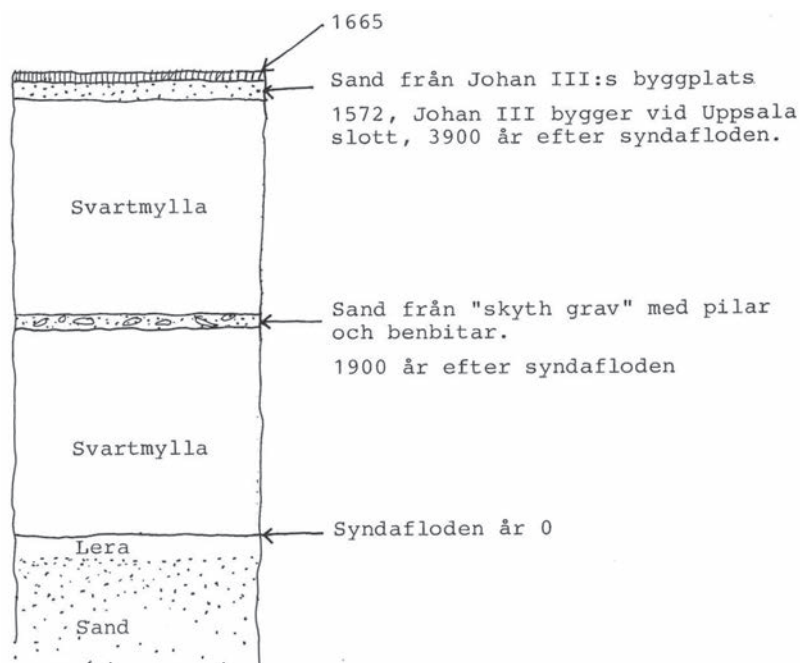
Undersökningen kunde inte ge svar på hur djupt under mark muren är bevarad.

Sammantaget har schaktningsövervakningen av Rudbecks terrasser påvisat att betydande delar av terrassens konstruktion från 1600-talet och den ursprungliga kurtinmuren från 1500-talet kvarligger under mark.

Tidigare noteringar om gravar i området gav vissa förhoppningar om att flera gravar skulle kunna påträffas. Att inga gravar påträffades i de övervakade schakten innebär inte att de inte finns på andra ytor inom terrasserna.

Figur 36. Den i stort sett färdigställda trappan som den såg ut i augusti 2024. Foto mot nordost, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 37. Vid terrassernas iordningställande på 1660-talet påträffades en brandgrav. Olof Rudbeck gjorde en sektionsritning av denna och daterade den till 4000 år efter syndafloden. Bilden visar en tolkning av Rudbecks sektion, gjord av Kristina Francki (Francki 1990:172).

Referenser

Litteratur

Douhan, Bernt. 1990. Uppsala slott. I: Douhan (red.). Uppsala slott. Vasaborgen. Uppsala.

Francki, Kristina. 1990. Slottets trädgårdar. I: Douhan (red.). Uppsala slott. Vasaborgen. Uppsala.

Gezelius, Lars. 1990. Något om slottets äldre historia. I: Douhan (red.). Uppsala slott. Vasaborgen. Uppsala.

Schmidt Wikborg, Emelie. 2017. Uppsala slott. Arkeologi vid Kung Jans port och bastion Gräsgården. Upplandsmuseets rapporter 2015:11.

Sunding, Emelie. 2017. Tegelvalv och murar vid Uppsala slott. Upplandsmuseets rapporter 2017:03.

Syse, Bent. 2010. Uppsala slott. Kurtinmuren. Upplandsmuseets rapporter 2010:43.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202300824

Plats: Fjärdingen 33:1, Terrasser Uppsala slott, Uppsala stad, Uppland.

Fornlämningsnummer: 1941:2293

Fornlämningstyp: Stadslager, Uppsala stad

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Underhållsarbete

Uppdragsgivare: Statens fastighetsverk

Fältarbetsperiod: 2023-11-08–2024-08-19

Upplandsmuseets projektledare: Malin Lucas

Upplandsmuseets personal: Hans Göthberg, Adam Hultberg, Robin Lucas, Anna Ölund

Upplandsmuseets diarienummer: 320-2023

Upplandsmuseets projektnummer: 8925

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-3956-2023, 2023-06-19

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: 3 fyndposter, varav 3 gallrades.

Bilagor

Schakttabell

Nr	Typ	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Kontext	Beskrivning
1	Schakt för körväg	3,4	3	0,2		Under grästorv grusblandat åsmaterial med enstaka tegel. Inget av antikvariat intresse.
2	Schakt för körväg	3,8	3,4	0,2		Grästorv
3	Schakt för körväg	5,3	3,2	0,2		Grästorv
4	Schakt för trappa	6,5	6,1	0,90	1	Terrasskant, 0,50–0,60 m under markytan. Grästorv 0,10–0,20 m, underliggande grusfyll med lite tegel. Stenarna i terrassen tycks vara nedgrävda i åsgruset. En rad med större stenar omedelbart nedanför den första raden.
5	Schakt för trappa	6,35	6	0,80	2	0,2–0,25 m grästorv, 0,1 m grusfyllnad, 0,15 m påförd lera. Stenkonstruktion K.3 ca 0,5 m under markytan.
6	Schakt för trappa	6,75	5,8	0,80	3	0,2–0,25 m grästorv, 0,1 m grusfyllnad, 0,15 m påförd lera. Stenkonstruktion K.3 ca 0,5 m under markytan.
7	Schakt för trappa	7,5	6	0,80	4	0,2 m grästorv, 0,3–0,4 m lerblandad grusfyllning med inslag av tegel. Stenkonstruktion K.4 ca 0,6 m under markytan.
8	Schakt för trappa	6,4	6,1	0,9	5, 6	Äldre kurtinmur under trappan. Rasering i S.V.
9	Schakt för körväg	95	2,2	0,5		Grästorv ca 0,30 m, därunder naturligt åsgrus.
10	Schakt för rännal	3,3	1,3	0,35		Grus, tegel, mursten innanför befintlig mur.
11	Schakt för rännal	2,25	1,25	0,5		Schakt i grästorv ovan mur, max 0,5 m
12	Schakt för rännal	2,3	0,85	0,5		Schakt i grästorv ovan mur, max 0,5 m.
13	Schakt för rännal	2,5	0,85	0,5		Schakt i grästorv ovan mur
14	Schakt för rännal	2,55	0,85	0,5		Schakt i grästorv ovan mur, max 0,5 m
15	Schakt för rännal	3,7	1,05	0,35		Bara grus
16	Schakt för rännal	2,55	1,25	0,5		Schakt i grästorv ovan mur, max 0,5 m.
17	Djupschakt	2	1	1,2	7, 8	Djupschakt för vangstycke. 0,65 u m y ett sotig lager med kol, tegel, fönsterglas, ca 0,05–0,08 m tjockt. Samma i södra delen. Under detta ett rödbrunt gruslager med tegel, minst 0,05 m tjockt,
18	Djupschakt	2	1,2	1,2	7, 8	Djupschakt för vangstycke. 0,65 u m y ett sotig lager med kol, tegel, fönsterglas, ca 0,05–0,08 m tjockt. Samma i norra delen. Under detta ett rödbrunt gruslager med tegel, minst 0,05 m tjockt,

Nr	Typ	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Kontext	Beskrivning
19	Gångväg	15,3	2	0,1		Grunt schakt för körväg, ca 0,1 m grästorv
20	Gångväg	20	2	0,2		Grunt schakt för körväg. Grästorv ca 0,2 m.
21	Gångväg	12	2	0,30		Grunt schakt, ca 0,2 m torv, därunder ca 0,10 m grus
22	Gångväg	22,5	2	0,2		Grunt schakt för körväg. Grästorv 0,1–0,2 m.
23	Trädgrop	2	0,8	0,8		Matjord och grusfyllning
24	Trädgrop	2,3	1,8	0,8		Matjord och grusfyllning
25	Trädgrop	1,75	1,35	0,8		Matjord och grusfyllning
26	Trädgrop	2	1,95	0,8		Matjord och grusfyllning
27	Trädgrop	2	1,9	0,8		Matjord och grusfyllning
28	Trädgrop	1,75	1,55	0,8		Matjord och grusfyllning
29	Trädgrop	2,1	1,75	0,8		Matjord och grusfyllning
30	Trädgrop	1,7	1,65	0,8		Matjord och grusfyllning
31	Trädgrop	2	1,7	0,8		Matjord och grusfyllning
32	Trädgrop	1,6	1,4	0,8		Matjord och grusfyllning
33	Trädgrop	2	1,9	0,8		Matjord och grusfyllning
34	Trädgrop	2,1	2	0,8		Matjord och grusfyllning
35	Trädgrop	2,1	1,85	0,8		Matjord och grusfyllning
36	Trädgrop	2,1	1,8	0,8		Matjord och grusfyllning
37	Trädgrop	2,3	1,75	0,8		Matjord och grusfyllning
38	Trädgrop	1,85	1,8	0,8		Matjord och grusfyllning
39	Trädgrop	1,8	1,6	0,8		Matjord och grusfyllning
40	Trädgrop	1,8	1,5	0,8		Matjord och grusfyllning
41	Trädgrop	1,45	1,2	0,8		Matjord och grusfyllning
42	Trädgrop	1,7	1,4	0,8		Matjord och grusfyllning
43	Trädgrop	2	1,45	0,8		Matjord och grusfyllning
44	Trädgrop	1,85	1,75	0,8		Matjord och grusfyllning
45	Trädgrop	1,95	1,95	0,8		Matjord och grusfyllning
46	Trädgrop	2	1,9	0,8		Grästorv ca 0,2 m, därunder grus
47	Trädgrop	1,75	1,6	0,8		Matjord och grusfyllning
48	Schakt för trappa	3,8	2,3	0,55		Grästorv och matjord ca 0,5 m, sandlager 0,05 m

Kontexter

Kontext	Typ	Schaktnr	Längd (m)	Bredd (m)	Höjd/djup (m)	Beskrivning
1	Terrasskant	4	6,4	1,25	0,8	Dubbel stenrad av otuktad sten, 0,3–0,8 m stora.
2	Terrasskant	5	5,4	1,5	0,6	Dubbel stenrad av otuktad sten, 0,3–0,6 m stora.
3	Terrasskant	6	5,2	1,2	0,6	Dubbel stenrad av otuktad sten, 0,3–0,6 m stora.
4	Terrasskant	7	5,2	1,3	0,7	Dubbel stenrad av otuktad sten, 0,3–0,7 m stora.
5	Mur	8	6	2,5	1,5	Skalmur med stenar i storleken 0,2–1 m. Kraftigt murbruk.
6	Rasering	8	4	2,5	0,8	Stenar raserade från kurtinmuren
7	Lager	17, 18	1,9	0,9	0,05–0,08	Sot, kol, tegel, fönsterglas
8	Lager	17, 18	2,2	1,2	0,05	Rödbrunt grus med tegel

Fynd

Fnr	Kontext	Material	Sakord	Storlek (mm)	Vikt (g)	Anmärkning	Gallrat
1	K7, Schakt 17	Glas	Fönsterglas		44	Genomskinligt, anfrätt	x
2	K7, Schakt 18	Täljsten	Föremål	37 × 16 × 6	6	Plan	x
3	Matjord, Schakt 9	Tegel	Tegelsten	240 × 137 × 79	2950	Profiltegel	x